

בענין יום השואה
אריה ליבוביץ

- I. Commemorating the Holocaust on a separate day. (based on an essay by Rabbi Chaim Jachter)
- A. The holocaust remains a defining event in our history - certainly seems worthy of its own day of הזכרה. (so many stories of courage and מסירות נפש).
- B. Understanding fast days.
1. גמרא ראש השנה דף יח:
 - a. What the gemara says. The difficult passuk in זכריה leads us to the conclusion that there are three distinct historical periods when fasts (other than תשעה באב which is always obligatory because of the many misfortunes that occurred) take on a different meaning:
 - i. times of peace - happy times
 - ii. times of גזירות מלכות - fast days
 - iii. neither peace nor גזירות המלכות - optional fast days
 2. Why is תשעה באב different from עשר בתמו? (see גמרא תענית דף כו)
 - a. תוספות ר"ה שם - the חורבן הבית is a more intense tragedy.
 - b. תוספות שם - the same tragedy repeated itself.
 - i. טורי אבן ר"ה שם - the second explanation fits the gemara alot better.
 - ii. פני יהושע ר"ה שם - the intensity of the tragedy doesn't really explain it fully, so the gemara instead focused on the quantity of tragedy.
 - iii. רשב"א שם - even though the same tragedy repeated itself in תמו, it was on different days of the month.
 3. Our custom - מגיד משנה הלכות תעניות פרק ה' הלכה ה' - we observe all fast days. There are some נפקא מינה because it is only a custom:
 - a. We are less reluctant to allow somebody who needs to eat, to do so.
 - b. רמב"ן בתורת האדם (הו"ד בבאור הגרא או"ח סימן תקנ"א ס"ב) - in times of decrees the fast days should be observed with all of the stringencies of תשעה באב.
 - i. Rav Soloveitchik said the many רבנים in Europe observed all of the stringencies during the holocaust years because of specific government decrees - נפש הרב עמוד קצו.
 - ii. Maybe room to argue that a sovereign Palestinian authority that encourages murder of Jews would lead to the fast days becoming mandaory with all of the stringencies again.
 - C. Did Jews observe תשעה באב during the time of the בית שני?
 1. ריטב"א ראש השנה דף יח - the fasts were suspended during the בית שני.
 2. רמב"ם פירוש המשניות לראש השנה א"ג - they still kept תשעה באב during the time of בית שני.
 - a. The רמב"ם's position needs to be clarified - Why would they mourn חורבן in the midst of בנין? This is especially difficult in light of the הלכה יט where he acknowledges that fast days will not be observed once משיח comes! (we also question the custom to fast on all fast days nowadays).
 - D. Why are so many גדולים opposed to having a יום השואה?
 1. Rav Soloveitchik explained that תשעה באב is the day to mourn all Jewish tragedies - נפש

הרב עמוד קצו - that is why there are kinnos for communities of Speyers, Worms, Mayence, and Sefardic expulsions from Spain and Portugal.

a. The Rav convinced Menachem Begin to change Yom Hashoah to Tisha B'Av, but for practical reasons this couldn't be implemented (education of children).

b. The Rav felt that studying the holocaust at any time is a קיום מצות זכור, as he felt the Nazis are considered עמלק.

2. שו"ת אגרות משה יו"ד חלק ד' סימן נו also explains this way and distinguishes between government decrees on all Jews (observed on Tisha B'Av) and non government decrees on some Jews (observed through local fast days).

a. also need to distinguish between this and מג"א סימן תקפ.

3. Observing other Jewish tragedies on תשעה באב does not minimize them. To the contrary it reinforces that these are not random passing events that can be forgotten - there is a trend in Jewish history that must be recognized.

E. Answering our questions.

1. Rambam held that there was still reason to fast during the second בית המקדש because Jewish suffering had not ended. Only when משיח comes will the fasting truly stop.

2. Maybe our custom to fast on Tzom Gedalyah (even though we have organized Jewish settlement in Israel - see רמב"ם תעניות ה:ב) and זי בתמוז (even though we have sovereign control of ירושלים) is based on the relationship the other fasts have to תשעה באב and we keep the custom as long as we still fast for תשעה באב.

II. Sampling of the שאלות ותשובות ממעמקי

A. חלק א' סימן א' - Nazis killed wild animals and dumped the carcasses in the shul. They then forced Jews to tear apart ספרי תורה and cover the נבילות with the parchment. How can these people do teshuva? The community took the location as a sign that all of them have to do teshuva - what should they do?

1. Answer. מועד קטן כו. says if you see a torah burned you need to tear for the klaf and for the letters. חכם צבי סימן ז' says only if you were present when it happened.

a. minhag to fast isn't mentioned anywhere in ש"ס but is very widespread and should be observed, especially by those who witnessed this horrific event.

b. Many poskim extend minhag of fasting to anybody who saw a torah fall - ק"ו over here where they saw much worse. There are three levels of obligation:

i. Those who actually tore it must fast even though they were forced.

ii. Those who witnessed it should fast unless they are in bad health (obligation is not as great because gemara only says ש"ת ששרף tears, not seeing it torn or fallen.

iii. Those who only heard about it are totally exempt. Everybody should give tzedakah and be extra careful about honoring "walking sifrei torah".

B. חלק ב' סימן ג' - man was sitting in a shiur when they heard a shriek. It was his daughter in law whose husband (man's son) and three children were taken out and murdered. Man heard this and fell backwards on his chair and died. Normally taharah should be done right before kevarah, but the kevarah would take a few days, and this was the only chance at a taharah with his friends from the shiur performing it in the beis medrash. Can they do the taharah now?

1. Answer. שו"ת נוב"י תנינא יו"ד סימן ריא was asked about this in less pressing circumstances

and permitted it. Many others permit as well, and some communities have the custom to always do it six hours after death. Rav Oshri suggested making this standard practice in the ghetto because you never know if you will have a chance at a טהרה later.

- C. חלק ג' סימן ד' - Two families shared a home. One was rounded up and killed. The children of the surviving family were starving. Can they take the few possessions of the first family to sell them for food?
1. When the owners are מייאש you can take stuff for yourself. Even if there are יורשים somewhere they were certainly מייאש because Germans usually took everything.
 - a. the relatives would certainly prefer another Jew take it than having a Nazi take it.
 - b. Even if the owners would want it back after the war, you wouldn't have to pay them unless it was seforim which the goyim don't properly value and were never totally קונה because they only viewed it as paper.
- D. חלק ד' סימן כד - Kohein carried a gun for protection - a widow whose husband was murdered, was now robbed - the kohein confronted the guy and accidentally killed the guy in the struggle - can the kohein say ברכת כהנים?
1. Answer: גמרא ברכות לב: says a kohein who kills can't be נושא כפיו. שו"ע קכח:לה says even if it was בשוגג, but רמ"א שם says that is he did תשובה it is okay. This case is definitely שוגג (he only meant to scare the guy) and he did תשובה, and he isn't even sure if he pulled the trigger. Even if שוגג is a problem, אונס is for sure fine. Self defense is also okay.
- E. חלק ה' סימן יד - conditions in the ghetto were such that people couldn't wash or change clothing, and dead bodies were all over the place. They had a minimal bathhouse that you needed a government issued ticket to use, and Rav Oshri was the attendant. He thought it was a great zechus but would keep it closed on shabbos. If the Germans found out they would kill him. Talmidim asked isn't it assur to make another יעבור?
1. Tells story from שבת מט. about אלישע בעל כנפים who risked his life for תפילין. The חידושי הר"ן שם explains that he isn't obligated to give his life for it, but gets שכר for doing so ק"ו לשבת גזירה. Other ראשונים agree. If you can give your life for other mitzvos ששקולה ככל המצוות.
 - a. Since we are forced to work on shabbos, they were likely to forget about it entirely.
 - b. Special beracha for being מחזיק במצוה משאר המצוות בשעת הגזירה.

1 - תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יח עמוד א - ב

משנה. על ששה חדשים השלוחין יוצאין: על ניסן מפני הפסח, על אב מפני התענית, על אלול מפני ראש השנה, על תשרי מפני תקנת המועדות, על כסליו מפני חנוכה, ועל אדר מפני הפורים. וכשהיה בית המקדש קיים - יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן.

גמרא. וליפקו נמי אתמוז וטבת, דאמר רב חנא בר ביזנא אמר רב שמעון חסידא: מאי דכתיב +זכריה ח+ כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה. קרי להו צום, וקרי להו ששון ושמחה, בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, אין שלום - צום. אמר רב פפא: הכי קאמר: בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, יש שמד - צום, אין שמד ואין שלום, רצו - מתענין, רצו - אין מתענין. אי הכי, תשעה באב נמי - אמר רב פפא: שאני תשעה באב, הואיל והוכפלו בו צרות. דאמר מר: בתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשנייה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר.

2 - ערוך לנר מסכת ראש השנה דף יח עמוד ב

בגמרא קרא ליה צום. המהרש"א והרי"ף בעין יעקב והט"א הקשו מה קושיא בזה הרי הפירוש פשוט מה שהיה עד

עתה צום יהיה לששון ולשמחה בבנין בית שני ותירצו בדחוקים. ולענ"ד היה נראה שהקושיא היא דהו"ל לומר יום צום הרביעי וגו' יהיה לששון ולשמחה אבל איך אמר הצום יהיה לששון דמשמע בעוד שהוא צום הוא ג"כ לששון ולשמחה ובזה יש סתירה. שוב ראיתי שכבר הקשה הב"י (סימן תקנ"נ) קושיא זו ותירץ כתיורצו ותימא על הגדולים שלא הזכירו זה. וכעת מצאתי בריטב"א שכבר פירש קרוב לזה דהו"ל למימר הימים אשר צמתם:

3 - תלמוד בבלי מסכת תענית דף כו עמוד א - ב

חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז, וחמשה בתשעה באב. בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, ובטל התמיד, והובקעה העיר. ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר

4 - תוספות מסכת ראש השנה דף יח עמוד ב

הואיל והוכפלו בו הצרות - ביום שבעה עשר בתמוז נמי אירע חמשה דברים כדתנן בפרק בתרא דתענית (דף כו.) אבל חורבן בית המקדש תקיפא טובא ועוד לא דמי לט' באב דצרה אחת הוכפלה בו.

5 - טורי אבן מסכת ראש השנה דף יח עמוד ב

הואיל והוכפלו בו צרות. פירשו התוס' בי"ז בתמוז נמי אירע חמשה דברים כדתנן בפ"ד דתענית (דף כ"ו) אבל חורבן בה"מ תקיפי טובא ועוד לא דמי לט"ב דצרה א' הוכפלה בו. ולישנא דהוכפלה בו צרות לא משמע על צרה א' דתקיפי טובא א"ו פי' ב' עיקר:

6 - פני יהושע מסכת ראש השנה דף יח עמוד ב

בתוספות בד"ה הואיל והוכפלו כו' אבל חורבן בית המקדש תקיפא טובא כו' עכ"ל. ולפי"ז הוי מצי לשנויי הכא בגמרא שאני תשעה באב דחורבן בית המקדש תקיפא, אלא משום דלקושטא דמילתא דאע"ג דתקיפא אפ"ה לא היו מתעניין בזמן הבית אפילו בתשעה באב אפילו כשאין שלום כדמוכח ממתני' שלא היו יוצאין בזמן הבית אלא על ששה חדשים בלבד, וא"כ לא נשתנה תשעה באב משאר תעניות אלא לאחר חורבן בית שני דהוכפלו. ועוד נראה לי דבהיה דתשעה באב תקיפה משום חורבן לא סגי דהאיכא צום גדליה דמסקינן בסמוך ששקולה כשריפת בית אלקינן, והכי מפרש נמי קרא שהשיב הקב"ה לזכריה הכי צמתם בחמישי ובשביעי ופרש"י דהיינו צום גדליה אלא על כרחך דשאני תשעה באב הואיל והוכפלו. אלא דלגבי י"ז בתמוז לחוד הוצרכו לפרש דחורבן בית המקדש תקיפא טובא, כן נראה לי:

7 - חידושי הרשב"א מסכת ראש השנה דף יח עמוד ב

שאני ט' באב הואיל והוכפלו בו צרות. כלומר שנחרב הבית בו ביום בראשונה ובשנייה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר. ואע"ג דבתמוז נמי הובקעה העיר בראשונה ובשנייה מ"מ לא היה ביום אחד שבראשונה היה בט' לחדש ובשנייה בשבעה עשר לחדש, ואפ"ל לדעת הירושלמי דאמרי דבין בראשונה ובין בשנייה הובקעה בי"ז אפ"ל הכי לא הוכפלו בו צרות כל כך.

8 - מגיד משנה הלכות תעניות פרק ה הלכה ה

ונהגו כל ישראל וכו'. תלה רבינו ענין במנהג לפי שנתבאר בגמרא שם שבזמן שיש שלום דהיינו לכשיבנה בהמ"ק הן לששון ולשמחה אין שלום ואין גזרה ידועה על כל ישראל רצו מתעניין רצו אין מתעניין חוץ מתענית תשעה באב הואיל ונכפלו בו צרות. ועכשיו נהגו הכל כמ"ש רבינו והרי הן חובה על כל ישראל עד שיבנה בהמ"ק:

9 - תורת האדם שער האבל - ענין אבלות ישנה ד"ה ומסתברא דכולהו

ומסתברא דכולהו ארבע צומות תענית צבור הן, ונביאים גזרו אותם וכל חומרי תענית עליהן, מפסיקין בהן מבעוד יום ואסורין ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה כת"ב, וקרא מקיש להו לתשעה באב, אלא האידנא כיון דבזמן דליכא שמד בטילין רצו ונהגו להתענות בהן ולא רצו לנהוג בהם בחומרות הללו, אבל מעיקר התקנה ודאי אסורין הן בכולן דלא גרעה גזרת נביאים מגזרת בית דין בתעניות אמצעיות ואחרונות, וכל דתקון נביאים כעין דאורייתא תקון, תשעה באב וד' צומות כיום הכפורים לעינינו, וכן לגבי תענית דמגלה אמרו במדרש תלים וצומו עלי

ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום וכי אפשר לאדם לעשות כן אלא שהיו מפסיקין מבעוד יום, ובתוספתא אמרו במסכת תענית כל אלו שאמרו אוכלין ושותין מבעוד יום ואסורין במלאכה וברחיצה וכו' מנין שהיום הולך אחר הלילה שנאמר לך כנוס את כל היהודים וצומו עלי שלשת ימים לילה ויום הא למדנו שאין תענית צבור נקבע על הצבור אלא בהפסקה מבעוד יום, ובחומרין אלו כולן שוין הן לתשעה באב בעיניו. והאי דנקיט בגמרא לאיסור תשעה באב בלחוד משום דשאר ארצו מתענין אוקמינהו ולא מדכרי להו במתני' ולא בגמרא כלל, והיינו דאמרינן במגילה (ה' א') רבי נטע נטיעה בפורים ורחץ בקרונה של צפורי בשבעה עשר בתמוז ובקש לעקור תשעה באב, לומר שעקר שבעה עשר בתמוז משום דאין שלום ואין שמד היה בימיו ומשום הכי רחץ, הא מעיקר דינא אסור הוא ברחיצה למתענין בו. וליכא לפרושי שרחץ והתענה בו, דהא אפילו תשעה באב בקש לעקור. דמיא הא מילתא לההיא דאמרינן בראש השנה (י"ח א') מעשה וגזרו תענית בחנוכה וירד ר' אלעזר ורחץ ור' יהושע וסיפר אמרו להם צאו והתענו על מה שהתעניתם הא למתענין בו מן הדין אסורין ברחיצה כדפרישית, אלא מיהו האידינא פוק חזי מה עמא דבר.

10 - נפש הרב עמוד קצו

עיי' בהגר"א (סימן תקג) שהביא מהרמב"ן דמעיקר תקנת הנביאים כל אלו התעניות היו אסורים בכל חמש עינויים ולילו כיומו ורק משום דבזמן הזה תליא ברצו, אבותינו לא רצו לנהוג בחומרות אלו. ואמר בזה רבנו שבשנות השואה היו גדולים כאלה באירופה שהיו סבורים דאז לא היה הדבר תלוי ברצו אלא שהיו מחוייבים הכל מדינא להתענות מדברי קבלה שהרי היו אז גזירות נוראות נגד היהודים ובר"ה (יח): מבואר דבזמן שיש גזרת מלכות - צום, ולפיכך נהגו בכל התעניות כל החומרות של ט"ב.

11 - חיזושי הריטב"א מסכת ראש השנה דף יח עמוד ב

ופרקין אמר רב חנא כו' רב פפא וכו'. ופירוקא מדרב פפא הוא, ומימרא דרב פפא הכי פירושו שהצומות הללו עיקר גזירתן היה על חורבן הראשון כל אחד לענינו כדמפרש ברייתא לקמן, וכשנבנה בית שני אמר הנביא כה אמר ה' [צבאות] צום הרביעי וכו' יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, כלומר שלא ינהגו בהם רק שיעשו אותם ימים טובים, ומ"מ מדקרי להו נמי לאחר הבנין צום ולא כתיב אשר צמתם כדכתיב בקרא אחרינא (זכריה ז') (אשר) [כי] צמתם וספוד (ברביעי) [בחמישי] משמע שלא נתבטלו לגמרי ולא נעקרה לגמרי גזירה ראשונה, ואע"פ שהיה ראוי שתעקר כיון שעל בית ראשון נגזרה והרי נבנה, והטעם לפי שהיו יודעין שסוף בית שני זה ליחרב ושיהא גלות זה שאנו בו, ובנין בית שני לא חשיב להו כולי האי דליהוי נגדר הפרץ הראשון, ולפיכך לא עקרו גזירתן לגמרי, אלא אמרו כי בזמן שיש שלום כלומר שישראל שרויין על אדמתם ובית המקדש קיים יהיו לששון ולשמחה, ואם אין שלום שביהמ"ק חרב ויש שמד על ישראל דאיכא תרתני לגריעותא שיהו צום גמור מגזירת נביאים הראשונים, ואם אין שלום וגם אין שמד יהיה הדבר תלוי ברצון ישראל רצו ב"ד מתענין לא רצו אין מתענין כלל.

12 - רמב"ם על משנה מסכת ראש השנה פרק א משנה ג

מסירת העדות בראיית החדש אינה אלא בירושלם, ומירושלם שולחין בית דין שלוחין לכל הארץ כמו שיתבאר. ובבית שני לא היו מתענין לא עשירי בטבת ולא שבעה עשר בתמוז, אלא הרוצה יתענה או שלא יתענה ולפיכך לא היו יוצאין על טבת ועל תמוז, אמר ה' כה אמר ה' צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי וכו', כאלו נתן את הבחירה בידם באלו המים אם רצו מתענין בהם או שלא יתענו. וצום הרביעי הוא שבעה עשר בתמוז, לפי שתמוז הוא החדש הרביעי, וצום החמישי תשעה באב שהוא בחדש החמישי, וצום השביעי צום גדליה, וצום העשירי עשירי בטבת לפי שהוא בחדש העשירי. והיו מתענין תשעה באב אע"פ שהוא מסור לרצונם מפני שהוכפלו בו צרות כמו שיתבאר בתעניות.

13 - רמב"ם הלכות תעניות פרק ה הלכה יט

כל הצומות האלו עתידיים ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידיים להיות ימים טובים וימי ששון ושמחה שנאמר + זכריה ח' + כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו. בריך רחמנא דסייען.

14 - נפש הרב עמוד קצו

משנות השואה ואילך העלו כמה פעמים את ההצעה לקבוע יום אבל מיוחד לחורבן אירופה ותמיד היתה תשובת

רבנו עפ"י מה שאנחנו אומרים בקינה לט"ב שנתחברה על קדושי אשפירה ורמיזא ומגנצא (המתחילה מי יתן ראשי מים), וכי אין להוסיף מועד שבר ותבערה ואין להקדים זולתי לאחרת תחת כן היום (בט"ב) לוייתי אעוררה, ואספדה ואילילה ואבכה בנפש מרה וכו' כלומר דהאבלות דט"ב כוללת בתוכה לא רק האבלות על חורבן הבית אלא על כל הפוגרומים ועל כל החורבנות של כל שנות הגלות כולה.

15 - שו"ת אגרות משה חלק יו"ד ד סימן נו

יא. בטעם שלא תיקנו יום קבוע לתענית ותפילה לזכר הרוגי השואה ובדבר הגזירות שבעה"ר נהרגו ערך עשרה פעמים ששים ריבוא ע"י הרשעים היטלער וחבריו ימ"ש, שמהראוי הרי היה צורך איזה יום קבוע לתענית ולתפילה שתמה מע"כ על שעדיין לא נעשה כלום. הנה בקינות שכל ישראל אומרים בתשעה באב, מפורש שמה שלא תיקנו יום מיוחד לתענית ולבכיה על גזירות מסעות הצלב, שהיו הגזירות בכל מדינות יוראפ שגרו שם רוב היהודים, ונחרבו כמה עיירות וכרכים, ונקרא על שם שנת תתנ"ו, וגם בא"י הרגו שם הרבה יהודים, משום דאין לקבוע עוד יום לתענית ולבכיה, שלכן צריך להזכירם בקינות דאומרים בתשעה באב על חורבן המקדש. ומאותו טעם עצמו אין לקבוע יום אחד מיוחד גם לגזירות שהיו בזמננו, והוא בכלל כל הגזירות שהיו במשך כל הגלות הארוך הזה.

ולא דמי לגזירות דשנת ה' אלפים ת"ח ות"ט ע"י חמעלניצקי ראש הקאזאקן, שנהרגו באוקריינא וחלק מפולין, שקבעו שם יום תענית ואמירת סליחות לעשרים בסיון. משום שלא היתה זו גזרה כללית כגזירת הגלות והחורבן, אלא היו רק בחלק מדינה אחת, שהיתה גזירה נוספת על אותן המקומות. וגם גזירה זו דשנת ת"ח ות"ט לא היתה ע"י המלכויות וממילא לא נמשכה מעצם הגלות והחורבן, אלא היתה ע"י המורדים בהמלכות, שלא שייך זה כל כך למה שהיה זה בגלות, מאחר שגם המלכות דאוה"ע הא הגינה על ישראל במה שהיה אפשר בידן. והשייכות להגלות היה רק משום דמאותן החטאים שנתחייבנו גלות נענשנו גם בזה. שלכן היה שייך לתקן תענית ואמירת סליחות - ולאאותן המקומות לבד. אבל גזירות דהיטלער דהיו על כלל ישראל, דהא היה הולך וכובש מקומות דעיקר ישוב ישראל, ובכל מקום שבא הרג את כל ישראל שהיו שם, והיה בדעתו לכבוש את כל העולם, ולא יכלו לעמוד נגדו עד שריחם השי"ת, הוא גזירת כל ישראל ושייך להחורבן שנמצאנו בגלות, שאין קובעין עוד יום תענית ובכיה כדאינא בקינות. והנני ידידו מוקירו מאד, משה פיינשטיין.

16 - מגן אברהם סימן תקפ

כתב התניא ביום הששי פ' חקת נהגו יחידים להתענו' שבאותו היום נשרפו כ' קרונות מלאים ספרים בצרפת ולא קבעו אותו בימי החדש מפני שמתוך שאלת חלום נודע להם שיום הפרשה גורם גזיר' התורה זאת חקת התורה מתרגמי' דא גזירת אורייתא, וגם בשנת ת"ח נחרבו שני קהילו' גדולות באותו היום כמ"ש בסליחו' שחבר בעל השפתי כהן: גם נוהגין להתענות עשרי' בסיון בכל מלכות פולין נהרא נהרא ופשטי' רפא שבריה כי מטה:

17 - רמב"ם הלכות תעניות פרק ה הלכה ב

ואלו הן יום שלישי בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ונכבית גחלת ישראל הנשארה וסיבב להתם גלותן

18 - תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף כו עמוד א

אמר רבי חלבו אמר רב הונא: הרואה ספר תורה שנקרע חייב לקרוע שתי קריעות: אחד על הגויל ואחד על הכתב. שנאמר: +ירמיהו ל"ו+ אחרי שרף המלך את המגלה ואת הדברים.

19 - שו"ת חכם צבי סימן יז

צבי תפארת. לשבחיו אין מספרת. מכל לשון עם גרגרת ראוי והולמתו עליו עטרת. יקר הוא מפנינים ודר וסוחרת ה"ה הרב הכולל שבחיו מי ימלל במים אדירים צולל לו יחלק שלל. כ"ש האלוף המרומם מוהר"ר צבי הירש נר"ו יאיר באור הבהיר הנה אמרתי להשתעשע אתו עמו באיזה דין מן הדינים ולהיות שואל כענין וזה הנה באשר ידוע ומפורסם שבתוך אש הגדולה שהיתה בעירנו נשרפו בעו"ה ספרי תורות ושאר ספרי קודש ותפילין לאלפים ולרבבות ונסתפק לי אם חיוב לקרוע עליהם כדאינא במועד קטן והוא הסכמת כל הפוסקים ואע"ג דמבואר בש"ס ופוסקים דדוקא בזרוע וכמעשה שהיה וראיתי בעין יעקב שפירש על בזרוע ב' פירושים א' כשאדם מאבדו בידים. והב' כשיש בידו למחות ולא מיחה ע"ש הר"ן כ' שפי' בזרוע להכעיס להקב"ה וא"כ לפי"ז פשיטא דאין לקרוע אכן

תלמוד ערוך דוחקני דאיתא בשבת פ' האורג ובפ' אלו מגלחין העומד בשעת יציאת הנפש חייב לקרוע הא למה זה דומה לרואה ס"ת שנשרף ופירש"י דאין לך ריק בישראל שאין בו תורה ומצות (ובמ"ק פירש"י שם בענין אחר) וא"כ קשה הא אין זה להכעיס ואינו דומה כלל למעשה שהיה ודוחק לומר דהוה רק דמיון ומשל בעלמא והוא נגד משמעות פירש"י לכן נ"ל פשוט דרש"י נשמר מקושיא זו ופי' בזרוע שאינו יכול להציל כוונתו דאף שאיהו /שאינו/ מכוון להכעיס רק שאינו יכול להציל צרוך /צריך/ לקרוע וא"כ גבי מת ג"כ אין ביד אדם להצילו ג"כ צריך לקרוע לכן בנידן דידן בשריפה גדולה כוז בפתע פתאום נשרפה כל עירנו עד שכ"כ = שכמה וכמה = נפשות לא יכלו להציל נפשם ורכושם בודאי שנשרפו כמה ס"ת וקודש ותפילין שאינם יכולין להציל וכאשר קרה לנפשי מקרה בלתי טהור בעוסקי להציל הספרים סביבי אכלה אש והייתי מוכרח לנוס ריקם והיתה לי נפשי לשלל וא"כ חייבים לקרוע וכפירש"י אף דדעת שאר המפרשים אינו מ"מ סוגיא דש"ס משמע כפירש"י ואף דקי"ל הלכה כדברי המיקל באבל מ"מ הא קי"ל אבל לחוד וקריעת לחוד ועוד דאף לדעת המפרש בעין יעקב ז"ל ע"כ דבנדון כזה חייב לקרוע דכמה וכמה ס"ת שהיה יכולים להציל רק שנתרשלו לו הידים וקצת מחמת עצלות וקצתם מחמת ממון שחביב עליהם אך שאין בידי להכריע כי אין אומן בלא כלים. ואפי' ספר ב"י לא נמצא אתי לעיין בו ומכ"ש שאר ספרי פוסקים רק הש"ס וספר עין יעקב שאול הוא אתי לפי שעה וביותר שמעתתא בעי צילותא שלא לבא לידי טעותא ולבי בל עמי לע"ע ע"כ במטותא מיני' ששייב לי בזה דעתו הרמה כי ממנו לא יבצר כל מזימה יעקב בכמהר"ר יוסף בקאובין: ע"כ לשון השואל:

תשובה יעקב חבל נחלתו תורתו אומנותו הרב המופלג כל חושך מלבין כשלג האלוף המרומם מה"רר יעקב נר"ו אותותיו אותות עליונות האירו אל עבר פני בס"ת שנשרפו בפראג יע"א אם צריך לקרוע עליהם כתב מע"כ וז"ל הנה באשר ידוע ומפורסם שבתוך האש הגדולה שהיתה בעירנו נשרפו כמה ס"ת ותפילין לאלפים ולרבבות ונסתפק לי אם חייב לקרוע עליהם כו' ואף שמבואר בש"ס ופוסקים דדוקא בזרוע וכמעשה שהי' כו' אכן תלמוד ערוך דוחקני דאי' בשבת כו' העומד בשעת יציאת הנפש חייב לקרוע הא למה זה דומה לס"ת שנשרף כו' לכן בשריפה גדולה כוז בפתע פתאום נשרפה כל עירנו כו' בודאי שנשרפו כמה ס"ת ותפילין שאינם יכולין להציל כו' וא"כ חייבים לקרוע וכפי' רש"י ע"כ הנה אף לדברי כת"ר איני רואה מקו' לקריע' זו דכל עיקר חיוב קריעה זו אינו אלא לעומד ורואה בשעה שהס"ת נשרף באותו פרק באותו מקום כמעשה שהיה במלך יהודה וכן איתא בגמ' הרואה וכ"כ כל הפוסקים אבל שמיעה או ידיעה בלא ראייה לא: ואף ההיא דרשב"א הכי מוכחא דדוקא בעומד ע"ג בשעת שריפה ואיני חושב שימצאו בק"ק פראג אנשים שהיו עומדים ורואים ס"ת עצמו כשהוא נשרף. ולא אפי' תפלה אחת ואף שרואים בתי כנסיות כשהם נשרפים וממילא הספרים שבתוכם ג"כ נשרפים מ"מ אין חובת קריעה דכמעשה שהיה בעינן דעל אותם שראו השריפה הכתוב מתרעם: וכן בשעת יציאת נשמה העומדים בבית אחר סמוך לו אף שיודעים יציאת נשמה אימת אינם חייבים לקרוע אם לא על אדם כשר דהיא לאו מטעם ס"ת אתינו עליה: ומ"ש עוד כ"תר ואף דקי"ל הלכה כדברי המיקל באבל הא קי"ל אבלות לחוד וקריעה לחוד ע"כ כבר כ' הרמב"ן דקריעה נמי מד"ס היא ואף דאיהו ז"ל מיירי בקריעה על מת הרואה יראה דהאי קריעה נמי מד"ס היא וא"כ כיון שהטור והש"ע דבתראי נינהו כתבו ששורפין אותה ובזרוע כמעשה שהיה דמשמע להדיא שאדם שורפה ולא נשרפת מעצמה ע"י אש מן השמים וביותר לדברי הירושלמי שכ' אין קורעין אלא על ס"ת ששרפו מלך ישראל בזרוע ואף דכ' ב"י דמלך דלאו דוקא ישראל מיהא בעי ולדברי הב"ח דבנכרי נמי חייב ע"י אדם מיהא בעי דאיכא חילול השם ואין בידינו לחייב קריעה להחמיר בדבר שעיקרו מד"ס אף אי הוה פליג רש"י כדברי כת"ר אפילו בעומד ע"ג ממש: אכן בעיקר כוונת רש"י ז"ל נלענ"ד דלא בעי למימר דכל שאינו יכול להציל כגון בשריפה גדולה כאותה שבפראג שפתאום נשרפה כל העיר שיהא חייב כגון שלא היה יכול להציל אבל אם היתה אש קטנה שיכול להציל פטור דא"כ שמעתתיה מרפסן איגרי ונמצאת אומר יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא ודוחק לומר דביכול להציל לא תסגי ליה בקריעה כי היכי דלא תהוי לי' כפרה ועוד תקשי לרש"י עובדא דבת נעמייתא גופיה דאף אי בלעה לה ל"ה מחייבי קריעה דעלה קיימינן וכי ח"ו ברשיעי עסקינן דר"א ורב הונא בר' חייא היו יכולין להציל ולא הצילו וזו ודאי קושיא עצומה היא לרש"י אליבא דכת"ר. אלא כך נראין עיקרון של דברים דאף רש"י ז"ל מודה לשאר הפוסקים דלא מחייב אלא כשאדם שורפו להכעיס. וכמ"ש הר"ן בפירוש דאז א"א להציל בשום פנים וכמעשה דיהויקיס דאף שהיו מפצירין בו ומבקשין ממנו לבלתי שורפה. הוא הולך ושורף לעיניה: ואינה נעשית בהיסח הדעת ובפתע פתאום. במעשה כזה ודאי יש חלול השם גדול. אבל כשהדבר נעשה פתאום. ובהיסח הדעת שאלמלא היה משגיח יכול היה לקדם ברוא"ים ובמקלות להבריא ארי או לכבות השריפה. אלא שמחמת מיעוט ההשגחה. או בנ"א שאינן מצויין לא הציל או שהיה רחוק ממקום השרפה ועד שהוא מגיע לשם כבר נשרף והלך לו. כל זה מקרי יכול להציל ואינו חייב לקרוע שהרי אין כאן חיה"ש = חילול השם = והיינו עובדא דנעמייתא שאף אם היתה בולעת אין זה בזרוע שהרי אם היה ר"א ור"ה קרובים אליה יכולים היו להציל אלא שבאה הנעמייתא פתאום או רחוקה מהם ובלעתם. וממנה נשמע לשריפת

פראג דפטורים מקריעה אף הרואים ממש: נקוט האי כללא בידך כמעשה שהיה אמרו ונהי דלא בעינן מלך משום דסברא הוא הא מיהו שריפת אדם להכעיס בעינן. וכמש"כ הר"ן בפירוש דאי ל"ה ליכא חילול השם כלל וההיא דהעומד על המת ודאי דוגמא בעלמא היא וכ"כ הרמב"ן ז"ל הביאו הטור בהל' קריעה והב"י שם. ואף דאיהו ז"ל פליג ארש"י לפי גרסתו ברש"י מ"מ מוכח מיניה דלדידיה נמי פירוש בזרוע אינו כנטילת נשמה ממש דאי ל"ה = לאו הכי = מאי פריך ועוד אם מן הדין אף בס"ת אין קורעין אלא בזרוע וכמעשה שהיה תיפוק ליה דלרש"י היינו מעשה שהיה אלא ודאי דלכ"ע בזרוע אינו אלא ביד רמה להכעיס וכמעשה שהיה ופשטיה דזרוע הכי הוא ולמאי דכתיבנא לעיל אפילו תימא דלגמרי אקשיה לס"ת היינו נמי טעמא כיון דא"א להציל בשום ענין כי אין שלטון ביום המות משא"כ בכל השריפות שבעולם הרי יכול להציל. ואותו הפירוש שפ"י שיש להם זרוע ויכולת להציל קשה לי עליו דהא קרא כתיב בהדיא אלנתן ודליהו וגמריהו הפגיעו במלך ולא שמע אליהם והמה השרים הראשונים ודוחק לומר דאעבדיו דוקא קאי דאם השרים מיחו ולא עלתה בידם מה יעשו אזובי קיר עבדיו המשרתים ואף לפי אותו הפי' דוקא כשעושים בשאט בנפש לאפוקי כשאדם בהול על ממונו ומורה היתירא לנפשיה גם כי לא מצינו חיוב מפורש לאבד כל ממונו על ככה דאין זה עובר על מצות ל"ת בידים דנימא כל אשר יתן וכו' וכ"ז אינו אלא להתלמד אבל בנ"ד אין אנו צריכים לכ"ז שאותם שהלכו להציל את שלהם. בודאי לא פנו על בתי כנסיות לראות מה יעשו ס"ת. וא"כ לא ראו שריפתה וממילא פטורים הם לכ"ע בלי שום פקפוק. הנלע"ד כתבתי צבי הירש בהרב המובהק כמוהר"ר יעקב זלה"ה מאובין ס"ט: +/מהגהות ב"ד/ ע' שבו"י (ח"א סימן פ"ד).+

20 - שו"ת נודע ביהודה מהדורה תנינא - יו"ד סימן ריא

תשובה לכבוד אהובי ידידי וחביבי הרב המאה"ג החכם השלם במעלות ומדות כ"ש מו"ה יוסף נר"ו אב"ד דק"ק רויזניץ והגליל:

ברגע זו לקחתי לי פנאי לראות מכתבו. והנה הוא שואל שנים האחת אם יש לסמוך אם ימסור המת לכתפים שיפסוק האנינות כמבואר ביו"ד סימן שמ"א סעיף ג'. +/שערי ציון/ אם למסור המת לכתפים על שו"ת כ' סופר להגאון ר' אברהם שמואל בנימין בהגאון מוהר"מ סופר (ס' קפ"ב) יעו"י"ש. + שנית שאל להיות שע"י שיש שני ימים בין מיתה לקבורה ומתוך כך ריחו נודף ובפרט בימי הקיץ ובקושי ימצאו אנשים שדעתן יפה שיתעסקו בטהרתו ולכן רוצים לטהרו תיכף סמוך למיתתו כאשר נהגו בעת שהיה רשות לקבורו בו ביום ולשמו אחר הטהרה בארון שלם נקוב מלמטה וכאשר יגיע עת קבורתו יוליכוהו עם הארון למקום קברו. ועתה אשיב על ראשון ראשון. והנה נשאלתי גם מהגאון בעל אור חדש באשר שניתן הדת שלא לקבורו עד עבור מ"ח שעות למאי יחול אנינות ביום ראשון כיון שאי אפשר לקבורו בו ביום. והשבתי לו אמת שכתב המג"א בסימן תקמ"ח ס"ק ח' וז"ל ומיהו נראה דאם אי אפשר לקבורו מחמת יום חג העמים או מחמת אונס אחר לא חל עליו דין אנינות דדמי למי שהוא בתפיסה עכ"ל המג"א ולכאורה הוא ממש דין זה אבל באמת לא כן הוא וז"ל בגליון המג"א שלי דברי המג"א כאן הוא בי"ט שני שחם /שאם/ אינו קוברו בו ביום אסור לעשות לו תכריכין כמבואר בסימן תקכ"ו ס"ס ד' אבל בחול אף שאין הנכרים מניחים לקבורו בו ביום אכתי שייך אנינות שהרי מחוייב להתעסק בכבוד המת להכין תכריכין בו ביום ונסרים ושאר צרכי המת ואינו דומה למי שהוא בתפיסה שאין בידו לעשות שום דבר לצרכי המת ולדינא יש מקום לפלפל בזה והגליון קצר עכ"ל בגליון שם. והנה מ"ש שיש מקום לפלפל כוונתי דאף שאינו דומה למי שהוא בתפיסה דהיינו שהאונן הוא בתפיסה אכתי הוא דומה למ"ש המחבר ביו"ד סימן שמ"א סעיף ד' בתחלת הסעיף שמי שמת בתפיסה ולא ניתן לקבורה שלא חל אנינות על הקרובים ע"ש והרי גם שם אף שאין יכולים לקבורו הרי יכולים לעשות תכריכין ושאר צרכיו ואפ"ה אין אנינות חל ה"נ בנדון דידן. ואמנם אעפ"כ אין הנידון דומה דשם לא ניתן רשות לקבורו כלל ואף שעדיין לא נתיאשו מלהשתדל בזה מ"מ כולי האי ואולי אם יעלה בידם להשתדל לקבורו ואינם מחוייבים להפסיד על הספק להכין תכריכין ולחתוך נסרים ואם אח"כ לא יתן רשות יפסידו בקלקול החיתוך וכיוצא בזה וא"כ אין עליהם שום טרדא ואף שמוטל עליהם טרדות ההשתדלות מ"מ עבור זה אין לפטרם מן המצות או לאסור עליהם בשר ויין דאטו לעולם לא יאכלו בשר ויין ולא יעשו מצות ואימת יופסק הלא כל זמן שלא נתיאשו תמיד מוטל ההשתדלות ולכן לא הוטל עליהם אנינות כלל. אבל בנדון שלפנינו שודאי יקברוהו למחר מחוייבים המה גם היום להתעסק בכבודו בהכנת ארון ותכריכין ולשכור ספדנים אם בר הכי הוא ולהמציא אנשים שילוהו לפי כבודו. והנה כתב רבינו יונה בר"פ מי שמתו והביאו הב"י שם סימן שמ"א דטעמא דר"ג דלא חל עליהם אנינות משום דאינם טרודים בענין הקבורה לא חיישינן שיתעצלו בכבודו ובעסקו ואע"פ שלא נתיאשו מלהתפשר עם השלטון בכל יום אפ"ה אין זה נקרא טרדא וחייבים במצות עכ"ל. הרי שכתב שלא חיישינן שיתעצלו בכבודו ובעסקו שאני התם שאינם טרודים בקבורתו כלל אבל כאן טרודים בעסק קבורתו למחר והרי זה דומה ליום השבת אם הוא טרוד להחשיך על התחום וחל אנינות מאותו שעה. ומ"ש רבינו יונה אע"פ שלא נתיאשו מלהתפשר כו' אין

זה נקרא טרדא וחייבים במצות אולי כוונתו למה שכתבתי דאין לדבר סוף:
ואמנם מ"ש רום מעלתו שימסרו המת לכתפים. הנה דין זה פשוט בש"ע שם סעיף ג' ואף ששם לא נזכר בש"ע מן חיובו במצות שלא כתב שם אלא שמותר בבשר ויין וכן התוס' במס' ברכות י"ח ע"א כתבו וכן משמע בירושלמי נמסר לרבים אוכל בשר ושותה יין נמסר לכתפים כנמסר לרבים כו' הרי שלא הזכירו אלא שאוכל בשר ושותה ויין /יין/ וכן בטור שם לא הזכיר אלא שמותרים הקרובים בבשר ויין. מיהו עיינתי בירושלמי שם שכתב אם חיי שעה התרת לו ק"ו לחיי עולם וא"כ הרי הדבר מפורש שפסק האנינות מ"מ לבי חוכך בזה לפי שהב"י הביא בשם הגה"מ מספקא לן אם הוא הולך עם המת בעגלה או בספינה אי דמי לנמסר לכתפים או לא עכ"ל. וא"כ איכא למימר דנמסר לכתפים היינו במקום שמוליכין המת למקום רחוק ואין אונן הולך עמהם למקום הקברות אז משנמסר לכתפים אע"פ שעדיין המת עמו בבית פסק האנינות שכבר אין לו שום עסק עמו אבל במקום שקרובים הולכים עמו בשעת קבורה לא מהני המסירה כיון שגם הוא הולך שם הרי מוטל עליו כמו עליהם ואמנם אם משימים המת לארון הסגור במסמרות כפי שאלתו השניה יש לצרף דעת רש"י שמה שנותנין אותו בארון הרי הוא כמו סתימת הגולל ופסק האנינות אף דלא קיי"ל כרש"י ואין אבילות מתחיל עד סתימת הגולל בקבר מ"מ יש לצרפו להתיר מסירת הכתפים לענין שיפסוק האנינות ויהיה חייב במצות ומותר בבשר ויין ונוהג דיני אבילות לחומרא אבל שבעת ימי אבילות לא יתחילו עד שיסתום הגולל בקבר. ולענין גוף שאלתו השניה כיון שעושים כן לכבוד המת שלא ימנעו להתעסק בטהרתו רשאים לעשות כן. ולרוב טרדותי קצרתי. דברי הד"ש.

21 - שולחן ערוך אורח חיים סימן קכח סעיף לה

כהן שהרג את הנפש, אפילו בשוגג, לא ישא את כפיו אפילו עשה תשובה. הנה: וי"א דאם עשה תשובה, נושא כפיו ויש להקל על צעלי תשובה, שלא לנטול דלת צפניהם, והכי נהוג (טור ורש"י והרצ"ה פוסקים אגור וצ"י).

22 - תלמוד בבלי מסכת שבת דף מט עמוד א

גמרא. אמר רבי ינאי: תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים. מאי היא? אביי אמר: שלא יפיח בהן. רבא אמר: שלא יישן בהן. ואמאי קרי ליה בעל כנפים? שפעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזירה על ישראל, שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו. והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק. ראהו קסדור אחד - רץ מפניו, ורץ אחריו. וכיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו, אמר לו: מה זה בידך? אמר לו: כנפי יונה. פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה. לפיכך קורין אותו אלישע בעל כנפים. ומאי שנא כנפי יונה משאר עופות? - משום דאמתיל כנסת ישראל ליונה, שנאמר +תהלים סח+ כנפי יונה נחפה בכסף וגו' מה יונה כנפיה מגינות עליה - אף ישראל מצות מגינות עליהן.